

ALA MILLIARIA ÎN ARMATA DACIEI POROLISSENSIS

Armata de ocupație și apărare a părții de nord a provinciei carpatice, Dacia Porolissensis (district provincial înființat prin a. 121—123 de împăratul Aelius Hadrianus; IDR, I 1975, p. 88—92, Dipl D. VII din 10 aug. 123, descoperită la 1971 în ruinele castrului Gherla) era alcătuită numai din trupe auxiliare (*alae, cohortes, numeri*), pînă la a. 167, cînd s-a adăugat legiunea V. Macedonica adusă din Moesia Inferior (Dobrogea, jud. Tulcea) și staționată la Potaissa (Turda). Armata auxiliară a provinciei de nord se numea EX(ercitus) D(aciae) P(orolissensis), cum indică materialul tegular cu litere imprimate EX D P, descoperit majoritatea la Napoca (Cluj), citeva la Potaissa, Gilău (jud. Cluj, 1979), Romita (jud. Sălaj, 1970), Porolissum (1978). Studiată cu două decenii în urmă, „armata Daciei Porolissensis” de M. Macrea, *Exercitus Daciae Porolissensis et quelques considérations sur l'organisation de la Dacie romaine*, în *Dacia*, 8, 1964, p. 145—160 cuprindea tabele exacte cu toate unitățile auxiliare atestate în diplomele militare cunoscute la 1964 și în unele inscripții. Din diplomele militare se cunoșteau: 3 *alae* (regimente sau divizioane de cavalerie) și 12 *cohortes* (batalioane sau regimente de infanterie); la care se adaugă *Palmyreni Sagittarii* cunoscuți în a. 120 (diplome din Cășeu și Porolissum, DiplD. V și VI), din ei formîndu-se mai tîrziu *Numerus Palmyrenorum Porolissensium* și *Numerus Palmyrerorum Optatianensium*, atestați numai în inscripții (IDR, III/2, 366, 416), ca și *Numerus Maurorum Optatianensium* staționat la Sutoru (Zutor, jud. Sălaj). Lipsesc din repertoriul de unități (*Dacia*, 8, p. 145—160) mențiuni despre *Ala Electorum* la Cășeu (*Activitatea Muzeelor*, Cluj, 1956, p. 128—131 și IDR, III/2, 143?), și despre *Ala Milliararia* atestată la Sutoru (Optatiana) prin monumentul funerar al unui gradat al ei (reluat mai jos). Se adaugă din documentul ieșit la iveală numai în 1971 la Gherla, DiplD. VII, *Ala Brittonum (divium) R(omanorum)*, care a participat la cucerirea Daciei, dar a staționat puțină vreme în noua provincie, fiind mutată în Pannonia Inferior.

Lespe de funerară de piatră calcaroasă, înaltă de 2,54 m (pivotal de fixare 0,35), lată 0,78 grosime 0,12 m; cu două registre: I. relieful rudimentar înfățișînd un bărbat, abia schițat, diform; ține în mînă dîrlogii a doi cai înșeuăți, unul la dreapta, altul la stînga sa; II. cîmpul inscripției încadrat de un chenar simplu, simetric, destul de corect executat, litere înalte de 6 cm, diforme; L apare ca un „lambda” în r. 7; ligatură r.

2 P+L; F în r. 7 și 10 este ca un K avînd barele piezișe la marginea superioară a hastei verticale; între cuvinte și nume cîteva semne distinctive ca mici frunze. Descoperită la Sutoru (în loc și în condiții necunoscute) la a. 1878. Muz. Cluj-Napoca; fig. 1.

AEM, III 1879, p. 92, C. Torma citește în r. 2 DUPI ca *dupl(arius) ale (Maurorum?) miliariae*; r. 7 *Jul(ius) Saturninus*; r. 10 IC *posuerunt ic(onem?)* „und nicht [h]ic [s(itus) e(st)], denn für diese Formel hätte der quadratarius genug Platz gehabt“; CIL, III 7544 citește r. 3 *dupli(carius)* p. 2487; r. 7 *Fl(avius) Saturninus*; EDR, IV 1926—1927—1930, p. 85, nr. 12, G. Florescu citește r. 7 *(A)el(ius)? Saturninus*, r. 10 *f(aciendum) c(uraverunt)*.

D(is M(anibus)
Aurel(ius) Masinni(us)
dupli(carius) al(a)e (miliariae)
vixit annis
5. XXXVI *Iulia Se-*
vera coniux
et Fl(avius) Saturni-
nus heres
ob merita posue-
runt f(aciendum) c(uraverunt)

Tra ducere: „Zeilor Manes, Aurelius Masinnius duplicarius în Ala Milliară (cu efectiv de 1000 ostași) a trăit ani /5/ 36, Iulia (sau Iunia?) Severa soție și Flavius Saturninus moștenitor, pentru meritele (sale) i-au pus (și) s-au îngrijit să se facă (monumentul funerar)“.

Textul epitafului din Sutoru conține scurte informații valoroase asupra unor aspecte din viața societății provinciale bine organizate militărește și structurată social-politic și juridic-economic în Dacia romană; sub raport militar avem atestarea unității auxiliare de cavalerie *Ala Milliară* în Dacia Porolissensis staționînd posibil chiar în castrul (total neexplorat arheologic) așezat în dreapta drumului ce duce pe valea Almașului în sus, din Sutoru către Cuzăplac; militarul îngropat în apropierea castrului se numea *Aurelius Masinnius*, cu gradul de *duplicarius*, avînd drepturi și privilegii materiale superioare ostașilor de rînd (*caligati, gregarii*): soldă de două ori mai mare decît soldatul din legiune și dreptul la doi cai de serviciu (A. v. Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, ed. II, B. Dobson, Köln-Graz, 1967, p. 53—54, 56, 72), cum îl înfățișează relieful—„portret“ al defunctului din registrul superior al lespezii mormîntale, făcute de soția sa Iulia Severa și de prietenul-camarad de arme Flavius Saturninus; acesta fusese imputernicit de către Aurelius Masinnius ca moștenitor (*heres*) al bunurilor sale, potrivit dreptului testamentar roman, valabil peste tot și în provincia Dacia.

Unitatea auxiliară *Ala Milliară*, care nu poartă decît indicativul pentru efectivele sale, nu și pe cel etnic (al populației-trib din care s-a format; acest nume etnic s-a pierdut, a fost uitat, cum este cazul la *Ala*

Siliana din Gilău etc.), pare să fi fost recrutată în vreo provincie vestică (zona danubiană sau renană; eventual din celți, celto-germani?). Ea poate să fi participat la primul război de subjugare a Daciei sub comanda lui Aulus Pomponius Augurinus (după a. 102 procurator al provinciei Achaia; RE, XXI, col. 2335, nr. 35), potrivit unei inscripții grecești care-l onorează în Argos (BCH, XXVIII 1904, p. 424—425; *AnnÉp.* 1905,6 = ILS, 8863; *Rangord. röm. Heeres*, p. 290; *Inscr. Pann. Dac.* A. Dobó, 1975, p. 119, nr. 174), — text epigrafic în care cuvîntul grec *speire* (cohors) este scris greșit în loc de *eilē* (ala), deci *praefectus alae* (R. Paribeni, *Optimus Princeps*, I, Messina, 1926, p. 230, 238; H.-G. Pflaum, *Les Carrières procuratoriennes équestres*, Paris, 1960, I, p. 109; în această carte la indice p. 1353 apare totuși eroarea grafică „ala I Germanorum mill.“ de unde?). Un comandant al unității a fost C. Iulius Corinthianus (CIL, III 1193; dar în *Epigraphische Studien*, Köln—Graz, 9, 1972 este întregit „(I Batavorum)“. Militarul *duplicarius* înmormîntat la Sutoru (*Aurelius*, mai cunoscînd din sec. III, decît din II) poartă cognomen *Masinn(ius)* ce pare să fie celtic, ca atare posibil un indiciu asupra componenței etnice a unității; cf. *Maso*, *Mas(s)i-us*, *Massona*, *Masuinn(ius)* (A. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, II, 453—454); un gentiliciu C. *Massinius* Donatus în Africa, CIL, VIII 5414 (W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, 1904, 1933, p. 189, posibil celtic, dacă nu era african-punic). În castrul de lingă Sutoru (foarte probabil daco-romana *Optatiana*) a mai staționat *Numerus Maurorum O(ptatianensium)* și *Numerus Palmyrenorum O(ptatianensium)*, unități auxiliare etnice care au primit în sec. III supranumele geografic după localitatea în care au staționat mai mulți ani, la fel ca *Numerus Maurorum Miciensium* ș.a. Nu se poate stabili ordinea în care au staționat la Sutoru (*Optatiana*) cele trei formații auxiliare amintite, din care două sînt atestate epigrafic la fața locului (*Ala Milliaria* și *Numerus Maurorum O.*), în timp ce *Numerus Palmyrenorum O.* numai prin inscripțiile care-i amintesc numele (citare mai sus).

Dubioasă rămîne legătura cu o formație militară (?) presupusă după niște țigle cu literele AL M la Sucidava—Celei în Oltenia (D. Tudor, *Oltenia Romană*, București, 1958, p. 406, nr. 174; p. 272, cu lectura ipotetică „Al(a) M(iliaria)“ ori „Al(a) M(aurorum)“ (?). W. Wagner, *Dislokation der Römischen Auxiliärformationen*..., Berlin, 1938, p. 54—55).

Dacia Porolissensis pare să fi avut o armată auxiliară formată din 21 de unități în sec. II—III; dar data și durata staționării fiecăreia aici nu poate fi stabilită pe etape și decenii precis pe parcursul celor 17 decenii de ocupația romană a Daciei, prin urmare nici efectivele totale ale acestor trupe nu pot fi stabilite decît cu largă aproximație. La 1964, M. Macrea evalua efectivele militare ale provinciei la 13.000 (*Dacia*, 8 1954, p. 155); este o cifră minimă ce va trebui amplificată pe baza unui calcul ceva mai riguros al unităților auxiliare adăugînd și al legiunii V. Macedonica, precum și a staționarilor (*beneficiarii*) Daciei Porolissensis.

I. I. RUSSU

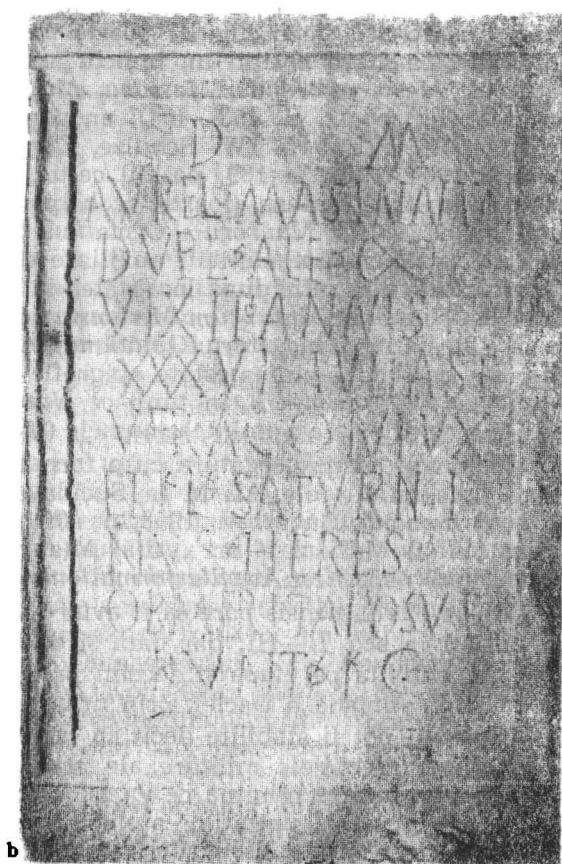
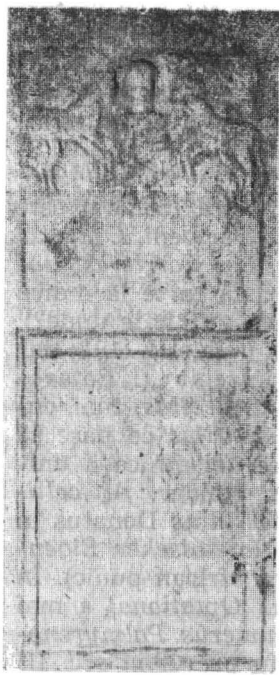

Fig. 1. a. Stela funerară de la Sutornu (Optatiana) (foto)
b. Detaliu cu textul inscripției

ALA MILLIARIA DANS L'ARMÉE DE LA DACIA POROLISSENSIS

(R é s u m é)

Selon la bibliographie roumaine, l'armée auxiliaire du district septentrional de la Dacie, la Porolissensis, était formée de 3 ailes de cavalerie, 12 cohortes d'infanterie mentionnées dans les diplômes militaires de la province, et de 3 *numeri* (unités ethniques): le *Numerus Palmyrenorum Porolissensium*, *Numerus Palmyrenorum Optatianensium* et *Numerus Maurorum Optatianensium*, les deux derniers portant la surnom (épithète géographique) d'après le lieu de stationnement *Optatiana* dans le territoire de l'actuelle commune roumaine de Sutoru (Zutor, dép. de Sălaj); cf. M. Macrea, dans *Dacia*, N. S. VIII 1964, p. 145—160. Il faut y ajouter deux autres connues auparavant, à savoir *Ala Milliaria* (dont on discute plus bas) et *Ala Electorum* de Samum (Cășeu, dép. de Cluj), *Activitatea Muzeelor*, Cluj, 1956, p. 128—131 (IDR. III/2, 143?), et aussi *Ala Brittonum c(ivium) R(omanorum)*, mentionnée dans un diplôme militaire de la Dacia Porolissensis, (DiplD, VII, de 10 août 123, découverte en 1971 dans les ruines du camp auxiliaire de Gherla (dép. de Cluj)).

La stèle funéraire de Sutoru (Zutor), découverte en 1878, CIL, III 7644 (Musée de Cluj-Napoca), est érigée à la mémoire de *Aurelius Masinnius* (nom-cognomen probablement celtique) *duplicarius Al(a)e Miliariae*, qui tenait garnison probablement à Optatiana (Sutoru), faisant partie de l'*Exercitus Daciae Porolissensis*; par conséquent, le nombre total des unités auxiliaires de ce district de la Dacie était de 21, dont 6 *alae*, 12 cohortes, 3 *numeri*. Mais on ignore la date et la durée exactes de leur stationnement dans cette zone nordique de la Dacie, et par conséquent l'effectif des troupes auxiliaires dans chaque étape de l'organisation de la Porolissensis.